

Les carnisseries de Vilafranca del Penedès. Notes sobre el control i l'aprofitament municipal de la venda de carn a l'època moderna*

Jordi Vidal i Pla

1. Introducció

L'exercici del poder per part del municipi modern català s'efectuava des de molts vessants. L'ordre públic, la mobilització armada i fins i tot l'exercici de la justícia eren recursos que els dirigents dels municipis catalans –sobretot els més grans– empraven permanentment per manifestar i exercir la seva autoritat.

Una de les activitats on la Universitat exercia diàriament el seu poder era el control dels recursos alimentaris de la població. Així, durant els segles XVI i XVII –i seguint una tradició medieval– els municipis organitzaren i reglamentaren amb caràcter de monopoli el comerç dels productes de primera necessitat. La carn, el peix, l'aiguardent, el vi, la neu i el gel, la sal, la farina i el pa foren sotmesos a unes detallades reglamentacions destinades no sols a treure'n un profit fiscal, ans també a assegurar-ne el proveïment, a defensar els consumidors, i fins i tot a salvaguardar els interessos dels productors locals davant la competència exterior.

Aquest article pretén donar un breu esbós sobre el control del comerç de la carn que protagonitzaren les autoritats municipals de Vilafranca del Penedès durant l'època moderna.¹ L'article es presenta sobre tres eixos: el control municipal del comerç de la carn i el seu aprofitament fiscal, l'organització interna de la Carnisseria de Vilafranca, i, finalment, els conflictes generats per la venda i el consum de carn.

* Aquest article fou presentat com a comunicació al IV Col·loqui d'Història Agrària, *Història de la Ramaderia i la Veterinària als Països Catalans*, maig de 1997.

1. La destrucció de l'arxiu municipal no ens permet disposar dels llibres d'arrendaments de les carnisseries ni tenir accés a les diferents disposicions que sobre el consum de carn poguéu elaborar el Consell Municipal. Per aquest motiu la comunicació no podrà ser un estudi sistemàtic sinó un recull de suggeriments fonamentats en els fons judicial i notarial custodiats a l'(A)rxiu (H)istòric (C)omarcal de (V)ilafranca del (P)enedès.

2. La carn al municipi. Fiscalitat i proveïment

Els grans municipis com Barcelona o Lleida tenien en l'arrendament del dret a vendre carn una important font d'ingressos.² Segons Pla i Serrano, a l'arrendatari se li concedia el dret privatiu de vendre carn als habitants de la ciutat; l'arrendament també incloïa la compra del bestiar i la posterior venda a uns preus estipulats en les condicions de l'arrendament.

A Vilafranca detectem dues formes d'aprofitament del consum de carn per part de la Universitat. Per una banda, cobrant impostos indirectes sobre la venda de bestiar i, per l'altra, mitjançant l'arrendament de la *seguretat*; l'obligació a proveir de carn la vila.

L'arrendament dels impostos indirectes de la carn s'acostumava a fer per un any sobre *totam impositionem de carnibus* que es vengués a la vila, i la seva recaptació es consignava habitualment a una despesa extraordinària del municipi. Així, el 1589 hi hagué una imposició de 3 diners per lliura de carn venuda que es consignà a les obres de la *Font*, obres de canalització d'aigua entre l'exterior de la vila i la font de la plaça Sant Joan. Cap a 1650 hi hagué una imposició de 10 diners per lliura, sense consignació específica, si bé hom suposa que allò recaptat fou destinat per a pagar despeses de guerra; el 1663 hi hagué una imposició de 3 diners per lliura consignada al pagament del retaule de l'altar major de la església parroquial de Santa Maria.³

La pressió fiscal sobre la carn era bastant complexa. Segons la taba de l'arrendament de «les bèsties grosses i menudes» de 1693⁴ hi havia diferents tipus d'impostos sobre la carn. D'una banda, s'arrendava «aquell dret o impositió, vulgarment dit de les bèsties grosses y menudes. Ço és tres diners per lliura del comprador y altres tres diners per lliura del venedor, de les personas que venen en dita vila bèsties grosses y menudes», impost que afectava tots els animals venuts o tallats a la Carnisseria de la vila. D'altra banda, també s'arrendava «el cobrament de un diner per peu de tot gènere de crestats, cabras y segalles y cabrits» que es venguessin, i el cobrament «d'un sou per cap del bestiar boví i de dos diners per cap del bestiar de llana».

Cal entendre, doncs, que en situacions determinades podien superposar-se diferents impostos. És també possible que els diferents impostos recaiguessin sobre processos diferents de les vendes. L'impost que es pagava per lliura de carn venuda es pagaria en el moment del tall de la carn, mentre que els impostos sobre el cap o el

2. Vegeu CARRERA i PUJAL, Jaime, *Historia política y económica de Cataluña siglos XVI al XVIII*, Barcelona, 1947. PLA, Lluïsa i SERRANO, Àngels, *La societat de Lleida al set-cents*, Lleida, 1995.

3. AHCVP Arxiu Notarial. Gaspar Bartomeu. Quaternus Apprisiarum (1633); Judicial. Documentació Vària Caixa I.

4. *Taba de l'arrendament de les bèsties grosses i menudes* 1693 AHCVP Judicial Doc. Vària Caixa XI.

peu del bestiar es pagaria en el moment de la compra d'alguna d'aquestes bèsties per un particular.

La Universitat cobrava l'import de l'arrendament d'aquest tribut en quatre terminis, i s'assegurava el cobrament en qualsevol temps, amb independència de la conjuntura econòmica. Alhora es reservava el dret de poder comprar animals, sempre que ho necessités, sense càrrecs fiscals. D'altra banda, totes les despeses de l'arrendament –el notari per fer la taba i el corredor per l'encantament– corrien a càrrec de l'arrendatari.

Segons el *Llibre Verd de Vilafranca*⁵ els arrendaments dels impostos de la carn, com tots els altres que cobrava la vila, es feien el primer dia de gener, quan tornant de missa «els jurats entren en la botiga de la Casa de la Vila ab companyia del Clavari de Creedors y del venerable procurador de la Comunitat de Preveres y fan encantar per los verguers de dita vila los arrendaments de dita vila».⁶

La presència en aquest acte del clavari dels creditors de la hisenda municipal, i del procurador de la Comunitat de Preveres, ambdós personatges aliens a l'administració municipal, s'explica per la situació econòmica del municipi. La Universitat de Vilafranca estava permanentment endeutada i els seus impostos acostumaven a ésser –mitjançant concòrdies– fiscalitzats en benefici propi pels seus creditors, organitzats al voltant de qui era el creditor principal: la Comunitat de Preveres.⁷

En no disposar de llibres d'arrendaments és difícil conèixer quins foren els arrendataris i quina fou la importància econòmica dels arrendaments dels impostos sobre la carn. Una petita revisió dels protocols notariais,⁸ però, ens indica que bona part dels arrendadors eren de Vilafranca; normalment artesans: paraires, pedrenyalers, pintors, sabaters; i negociants. No gens estrany si considerem de quin grup social eren els arrendadors de les rendes de les diferents confraries, de les rendes reials, d'altres impostos municipals, de les «cavalleries» de Vilafranca o d'alguns arrendaments eclesiàstics. L'arrendament dels impostos de la carn confirmaria l'existència d'un cert minifundisme financer que feia possible que un conjunt més o menys ampli de capes mitjanes de la societat vilatana es vincuessin, bé directament

5. VALLÈS, Jordi; VIDAL, Jordi; COLL, Maria Carme; BOSCH, Josep *Llibre Verd de Vilafranca*. Barcelona, 1992.

6. *Llibre Verd de Vilafranca*, p. 304.

7. La importància dels creditors es remunta a 1447. En una concòrdia entre la Universitat i els creditors: «Ès convingut e concordat entre les dites parts que los coltells dels carnicers de la dita vila, e la facultat de moure o remetre los carnicers de la dita vila sien transferits en mà e domini dels dits crehedors. Si bé los dits jurats e Consell retenen el dret que los carnicers habitants de la vila, hàgen ésser fadigats primerament». *Llibre Verd de Vilafranca*, p. 187.

8. S'han analitzat els anys 1595, 1598, 1599, 1600, 1606, 1607, 1608, 1611, 1633, 1648, 1658, 1676, 1685 i 1701.

o per fermances, als mecanismes de finançament de les institucions i, sentint-se progressivament lligades a les estructures i als mecanismes del poder.

El caràcter fragmentari de la documentació impossibilita fer una valoració de la importància econòmica dels impostos sobre la carn a la Vilafranca dels segles XVI i XVII. Sí que podem considerar, però, que el seu arrendament no era un dels principals. El 1678 representava només el 3% dels ingressos ordinaris per arrendaments que feia la Universitat de Vilafranca,⁹ molt allunyat dels ingressos originats pels «drets dels portals», que gravaven l'entrada de gra, farina, peix i verdures i que representaven el 23%, dels drets sobre l'entrada i la venda del vi i l'aiguardent.¹⁰

Molt més profitós per a la Universitat sembla ser l'arrendament de la «seguritat de la Carn» de bou i de llana que es feia a començament d'agost. El procés d'aquest arrendament començava el primer divendres de Quaresma¹¹ quan el Consell Ordinari de la Universitat triava a sorts quatre membres per «tractar sobre lo arrendament del tall de las carns». Pel tall del «tossino», en canvi, l'arrendament es feia al voltant de la festivitat de Sant Llop i Sant Lluc, en els primers dies del mes de novembre.

L'arrendament es feia al matí, a la botiga de la Casa de la Vila, amb les finestres obertes al públic; el corredor d'animals encantava: «si ningú hi ha que i volgué dir que i digui», i al cap d'uns minuts repetia: «miren, que (amb) la candela apagada la cosa és lliurada».¹² Així, quan es consumia l'espelma encesa al començament de la cerimònia, la millor oferta era l'acceptada.

L'arrendament de la «seguretat» consistia en la concessió del proveïment de carns a la vila per un temps determinat —un o tres anys— a aquelles persones o grups de persones que «a mancho preu tallarà la carn». A canvi l'arrendador havia de pagar al municipi per l'ús de les pastures de la vila, pel lloguer de les taules o pilons per tallar la carn, pel lloguer dels corrals i per totes les despeses notariais derivades de l'acte de l'arrendament. El 1650, per exemple, l'arrendador havia de pagar a la Universitat per aquests conceptes unes 815 lliures. Aquesta xifra pren la seva veritable dimensió si considerem que quan es cobrà més per l'impost de la carn no se superà mai les 200 lliures.

A l'arrendament de la «seguretat» de les carns es diferenciava el tipus d'animal del qual s'assegurava el proveïment, de manera que es podia donar el cas que diferents persones arrendessin respectivament la «seguretat» de moltons, ovelles, anyells, porcs o cabres. Les referències que tenim, però, ens permeten fer la hipòtesi que, habitualment, una sola persona o companyia arrendava el proveïment de tots els animals.

9. AHCVP Judicial Documentació Vària. Caixa VII. *Memorial dels arrendaments municipals*.

10. Segons CARRERA i PUJAL (1947), p. 293 i seg., l'arrendament dels drets de la carn a Barcelona el 1667 representava el 5 % de tots els arrendaments.

11. *Llibre Verd de Vilafranca*, p. 333.

12. AHCVP Judicial P. XVII-XI-21.

Així doncs, el preu de la carn a les carnisseries municipals quedava fixat per l'encant o subhasta de la «seguretat». En canvi, els preus dels menuts els fixava la Universitat i els asseguradors havien d'acceptar-los com a clàusula de l'arrendament. Aquestes clàusules obligaven els asseguradors a vendre als jurats un bou per Corpus al preu taxat pels mateixos jurats, «i si no ho aconsegueix, els jurats el poden comprar i fer-lo tallar a compte de l'assegurador, o bé haja [l'assegurador] de donar la carn de moltó al preu de ovella fins que els jurats vulguin». ¹³ Tanmateix, cada diumenge i dia de festa havien de donar «de caritat», sense càrrec, una lliura d'ovella i una lliura de moltó al convent de Sant Francesc de la vila.

Habitualment eren els asseguradors els que s'encarregaven de cobrar aquells impostos municipals que gravaven la venda de carn. El volum de diners cobrats eren pagats als arrendadors dels impostos que ja havien avançat trimestralment el preu de l'arrendament al municipi: «Lo assegurador sia tingut y obligat fer bona la imposició és en ditas carns a la persona o persones que aquellas rebran, per semmanes o mesades, de la manera que aquellas voldran rebre». ¹⁴

3. El control municipal en la venda de la carn ¹⁵

La venda de la carn i la tasca dels carnisseres estava reglamentada per una sèrie de normes: alguns capítols de les ordinacions de mostassaferia, els bans de la vila i els capítols acordats en les tabes d'arrendament de la «seguretat». Tots aquests reglaments, que penaven de manera desigual el seu incompliment, ens permeten tenir una idea bastant aproximada de la forma en què s'exercia el control municipal sobre la venda de la carn. ¹⁶

La Carnisseria o lloc de matança, tall i venda de carn era situada a la plaça Major «o del blat, construïda a les espatlles de la Pescateria». ¹⁷ En el seu interior hi havia

13. Taba de 1678 AHCVP Judicial Doc. Vària Caixa XI.

14. *Taba de la seguretat de la carn 1650* AHCVP Judicial Doc. Vària XI. En una taba de 1678 s'indica que els asseguradors passaran comptes setmanals de la *imposició sobre aquestes imposades o imposadores sens que lo dit assegurador se inmiscuesca en cosa alguna en dita imposició*.

15. Sobre diferents reglamentacions de carnisseries vegeu FERNÁNDEZ i TRABAL, Josep «Aprofitament i comunals, prats i pastures al Delta del Llobregat (s. XIV -XV). Conflictes per a la utilització de l'espai a la Baixa Edat Mitjana», *Acta Historica et Archeologica Mediaevalia*, 10 (UB), 1985.

16. Per a la realització d'aquest apartat he fet servir les tabes d'arrendament de la seguretat de les carns dels anys 1599, 1650 i 1678 AHCVP Judicial doc. Vària Caixa XI, així com les ordinacions dels bans, dels carnisseres i dels mostassafs recollits en el *Llibre Verd de Vilafranca*, p. 282-287 i 832-837. Tanmateix he emprat informació de diferents processos judicials de l'AHCVP que es detallen més tard en el capítol dedicat als conflictes.

17. AHCVP Judicial P. XVII- 114-5.

els dos pilons d'ovella, els dos pilons del moltó, el del crestat i el del porc. En alguna documentació apareix també un piló de cansalada.¹⁸ Cada piló tenia al darrere un o dos armaris recolzats sobre el terra on «es recull la carn y els arreus del ofici de carnisser». El 1692 el taller, Josep Escofet, paraire, declarava tenir dins de l'armari «balansas, cortells, escortadors, calaix, devantals, una sanalleta de posar diners i una cuxa entera de carn de moltó».¹⁹ L'armari acostumava a estar tancat amb una barra de ferro i amb pany, clau i fins i tot amb una cadena.

En el cas de les carns d'ovella, de moltó i d'anyell s'obligava sempre a tallar carns de la terra, «vulgarment dit bèstia negra de la terra», amb expressa prohibició de tallar carn francesa. S'especificava l'horari de la venda: des de la punta del dia fins a les 10 h del matí, i des de 2/4 de 3 fins a les 4 h.²⁰ D'altra banda, s'obligava també a tenir oberta la Carnisseria en dissabtes i vigílies de festa a la tarda. Fins i tot el 1678 es considerava que «lo intent de dita Universitat sie que en los dits dies de festa se talle moltó en dos taulas per tenir experiència que una taula no abasta a despedir en dits dies de festa o todas las personas que comprar-ne volen». Es reglamentava, també, en quina època del l'any es podia tallar la carn. Per al cas de l'ovella i del moltó era lícit tot l'any, exceptuant el període de Quaresma, entre Carnestoltes i Pasqua, si bé en aquest temps es podia tallar un determinat nombre d'animals per als malalts.²¹ La Carnisseria havia de vendre a tothom i sense límit, «tant com en voldran els compradors».

S'especificava el nombre de taules sobre les quals habitualment es podria tallar i vendre la carn i es prohibia poder ajuntar en la mateixa taula anyell, ovella o moltó. Fins i tot en algun cas es prohibia específicament a les dones poder tallar la carn: «per experimentar-se, així mateix, que les persones que comprar-ne volen no réstan satisfetes y despedides ab aquella puntualitat que pot ésser y se deu».

Es reglamentaven també les condicions higièniques i sanitàries mínimes exigides per a la venda. En escorxar els animals es prohibia inflar-los amb la boca i s'obligava al carnisser a tenir un «manxo, perquè en manera alguna no volen dits magnífics jurats que els carnisseres púgan inflar aquelles ab vent aixit de la boca de persona alguna, perquè moltes vegades se sent a la carn als alientos». D'altra part es prohibia vendre o tallar carn sense abans haver tallat els testicles (*botons*), les vergues o les gargamelles dels animals o altres elements no comestibles. Es prohibia específicament matar animals de juny a setembre sense recollir la sang en recipients, i alhora s'impedia guardar d'un dia per altre les vísceres o menuts dels animals; si no es po-

18. AHCVP Judicial P. xvii 41-34.

19. AHCVP Judicial P. xvii-114-5.

20. Entre Pasqua i Sant Miquel la punta del dia es concretava a les 4 hores i la resta de l'any a les 6 hores de la matinada.

21. En el cas del crestat només es podia tallar de Pasqua fins al darrer dia de juliol. Els porcs es tallaven a la tardor.

dien vendre, s'havien de llençar fora de la Carnisseria. Tanmateix, no es podia reservar o guardar carn tallada dins la «caseta» o armari fins que es tancava la Carnisseria i per tant s'obligava a tallar-la i vendre-la davant del comprador, amb excepció de les cuixes que es podien treure a la venda a darrera hora de la tarda i fins aleshores podien estar guardades.

Els mostassafs, a instància de part o pel seu criteri, podien judicar en qualsevol moment la qualitat de la carn tallada i, en cas de dubtar-ne, dos membres del Consell de la Vila decidien si aquella carn era o no apta per al consum. Es prohibia, també, la venda d'animals de carn «amarga o dolenta», o de carn «de mala mort». Els mostassafs podien controlar la carn en els mateixos corrals i en cas de trobar animals amb carn «que no sien taules per flaques com altrament, los mostessafs poden fer matar les bèsties que ells creguin convenient».

Un altre conjunt de reglamentacions es dirigia a protegir-ne el proveïment i a evitar que els arrendataris de la «seguretat» abusessin de la seva situació per fer altres negocis. Es reglamentava el nombre d'ovelles i anyells que podien tenir els ramats dels asseguradors i se'ls atorgava el monopoli d'ús de les pastures de la vila. Aquest ús tenia, però, les seves limitacions, perquè en temps de humitats o calors —«blanors o escalivada»— es prohibia el lliure pas dels animals, i habitualment se'ls obligava a passar per circuits prèviament assenyalats —«carreteres o rierals». Fins i tot en temps de pluges es prohibia la lliure pastura i es confinava els ramats a la «Pedrera», en el límit del territori, des d'on només podien arribar als corrals de Vilafranca pels camins assenyalats. Excepcionalment, però, els jurats podien donar llicència perquè el bestiar passés per les pastures. Tanmateix es reglamentà que, en cas de danys produïts pels animals en camps o heretats particulars, els asseguradors de la carn havien d'indemnitzar els propietaris d'aquelles terres.

Fins i tot el 1678 es reglamentà la continuïtat del proveïment en cas de canvi de valor de la moneda,²² i el 1650 es regulà el proveïment en cas de guerra, allotjament o d'ocupació militar de la vila.²³

Altrament als asseguradors no els era permès tenir ramats dins del territori de la vila que no fossin per tallar a la Carnisseria. Per fer més fàcil el proveïment s'atorga-

22. «Si acàs serà que durant el temps de la present seguretat ab crides reals se disminuesca o, aumenta la moneda del for que vuy dia corre, en tal cas volen dits senyors jurats sie finit lo temps de dita seguretat, y venint dit cas sie tingut y obligat lo assegurador donar tota provisió de dites carns quinze dies continuats després d'ésser publicades dites crides. Per co, que en lo discurs de dits quinze dies púgan dits senyors jurats serrar lo modo més convenient perquè dita vila estiga provehida de dites carns».

23. Taba de 1650: «En cas que l'enemic enveixi la Vila, puga l'assegurador retirar el bestiar, y no li púgan forsar de tallar el temps lo enemic estarà en dita vila. Y si la Universitat voldrà se li talla carn, tenga obligació lo assegurador a son gasto aportar lo bestiar serà menester per la present vila. I en cas lo roben per lo camí tinga la Universitat obligació de pagar aquell».

va a l'assegurador la llicència de mantenir el seu bestiar dins els corrals i territori de la vila fins un mes després d'haver-se acabat l'arrendament. Tanmateix era prohibit que ningú dels que vengués ovelles o moltons en poguessin comprar dins de la vila, alhora que es prohibia vendre a la vila qualsevol tipus de carn que hagués estat escorxada a fora de Vilafranca. Així, el batlle de Vilafranca el 1662 prohibia «entrar carn de ovella, moltó ni anyell ni altre qualsevol gènere de carns que sia tallada fora los murs de la present vila, ni tampoc gossen repartir per llurs cases».²⁴

El control de la venda de carn del porc seguia un sistema similar: els reglaments prohibien durant tot l'any la pastura dels porcs i en reglamentaven la correcta venda de la cansalada. En canvi, la venda de la volateria no sembla que estigués reglamentada, si bé havia de ser necessàriament pública i els preus havien de ser fixats pels jurats.

Per conèixer la quantitat i el tipus de carns que es tallaven a la Carnisseria de Vilafranca en aquests temps són prou demostratives les dades següents, extretes d'un llibre de 1589 on es recull l'impost que es pagava per lliura de carn tallada a la vila.²⁵

Nombre de caps de bestiar escorxats a Vilafranca el 1559*

<i>Animals</i>	<i>Nombre de caps</i>	<i>Període</i>	<i>Pes en lliures</i>
Bou	3	Maig-juny	360
Cabrit	30	Maig	761
Cabró	340	Abril-setembre	3.484
Anyell	148	Pasqua-setembre	862
Ovella	1.613	Gener-desembre*	13.131
Moltó	626	Gener-desembre**	5.663
Porc	139	Gener-maig i d'octubre a desembre	5.752

* La Vilafranca de final del segle XVI podia tenir entre 1.500 i 2.000 habitants.

**Exclosa la Quaresma.

*** Inclosa la Quaresma.

Es pot observar clarament com els animals ovins eren els més consumits, tant pel període que ocupa la seva venda²⁶ com pel nombre de caps sacrificats i pel pes global de la carn venuda. Aquestes dades impedeixen, però, arribar a cap conclusió

24. AHCVP Judicial Llibre Comú de la Cort del Batlle de Vilafranca 1662.

25. AHCVP Judicial Doc. Vària VII.

26. Els períodes de venda de carn poden ser determinats bé per limitacions religioses, bé pels cicles vitals de les bèsties. El cas de Vilafranca, però, no coincideix amb el que succeïa a Cardona al segle XV. V. BERTRAN i ROIGÉ, Prim, «L'assortiment de carn a Cardona (1419-1425)», a: *Cardener*, n. 3, 1986, p. 101-111.

sobre el volum de la carn a la dieta, tema del qual alguns medievalistes ja han indicat la importància.²⁷

4. La companyia per la «seguretat» de les carns

Coneixem poques referències sobre els arrendataris de la «seguretat» de la carn a Vilafranca, però les que tenim ens mostren que rares vegades la «seguretat» fou arrendada a un sol individu. El 1604 ho arrendà una companyia formada per Dalmau de Copons, un dels nobles locals, i el mercader Ramon Huguet. El 1636 encara hi havia repercussions legals dels deutes d'una antiga companyia que havien format el 1607 Pere Soler, Sebastià i Pau Vilar i Francesc Pallarès «acerca de l'arrendament de la Carnisseria de la present vila».²⁸ La formació de companyies per arrendar la «seguretat» de les carns degué continuar perquè en tenim referències per als anys 1661-1662, 1663-1665 i 1703.

Durant el bienni 1661-1662 fou una companyia formada per Magí Macià, botiguer de draps, Josep Casanoves, burgès i botiguer, Pau Janer, paraire, i Pau Palau, burgès, la que procurà el proveïment d'animals ovins i porcins simultàniament a Vilafranca, Sitges i l'Arboç. Els membres que formaven la companyia eren persones ben situades en el municipi i que controlaven la vida política i econòmica de la vila.²⁹

Aquesta companyia comprava animals a diferents pagesos dels termes veïns, si bé la seva xarxa arribava a pobles més allunyats com Begues, Pontons, Capellades,

27. V. BERTRAN, Prim, *El menjador de l'Almoïna de la Catedral de Lleida. Notes sobre l'alimentació dels pobres lleidatans al 1338*, a: *Ilerda XI* (1979), i STOUFF, Louis, *Ravitaillement et alimentation en Provence aux XIV et XV siècles*, París, 1970, p. 171. Cal pensar també en els animals de carn blanca i d'altres animals que es mataven i criaven a les cases. «La cria dels cunills pertocava a l'ama de la casa... los coloms també toquen a cuidar-se la mare de família... los porchs també deu cuidar l'ama de casa ho mnar que cuida las criadas ho filles. Una casa o família no pot estar sens a.lo.menos un porch salat, que tot l'any sap a.on deu recórrer en vas de un presisió y té més sustància que cap altra». Isabel JUNCOSA, *Memòries d'un pagès prioratí a les darreries del s. XVIII*. Tractat d'agricultura. Manuscrit anònim de Porrera, s. XVIII. Reus, 1998, p. 138.

28. AHCVP Judicial Doc. Vària Caixa VII.

29. Per referències a la companyia v. AHCVP Judicial doc. Vària Caixa VII. Altament Magí Macià fou jurat en cap el 1679; Josep Casanoves fou jurat en cap el 1674 i batlle en el trienni 1678-80; Pau Janer fou jurat quart el 1662 i jurat segon el 1692; Pau Palau fou batlle entre 1680-82. Evidentment amb aquestes dates només tenim una petita aproximació, caldria examinar-los a partir d'estudis com el realitzat per Belén MORENO, *Pagesos, menestrals i burgesos al Penedès del segle XVIII. Les economies familiars a partir dels inventaris post mortem*, UPE, 1995 (inèdit). Vegeu també MORENO, Belén i VIDAL, Jordi *La revolta dels gorretes a Vilafranca (1687-89). Notes sobre els seus protagonistes*, a: II Seminari d'Història del Penedès, octubre de 1996 (en premsa).

Terrassola, Santa Oliva i fins i tot al Prat. La companyia llogava a sou dos tallers o carnisseres que s'encarregaven de tallar i vendre la carn a la Carnisseria pública, i cobrava alhora el preu de la carn i l'impost indirecte corresponent. Tanmateix, tenia a jornal quatre pastors i vuit rabadans a qui pagava per mesos o per dies de treball.

Els socis de la companyia podien regentar altres negocis complementaris. Caldrà saber si es podria generalitzar l'actuació que tingué Josep Casanoves, arrendador dels censos i delmes que cobraven els senyors jurisdiccionals de Sant Quintí de Mediona. Aquell, juntament amb Joan Calaf, guanter de Vilafranca, arrendà a Pere Joan Torrents de Sant Quintí el delme de nadons i primícies i fixà el preu dels «nadons de llana i pel» en una lliura i deu sous per cap de bestiar. Així, les mateixes persones que asseguraven el proveïment de carn a una vila de jurisdicció reial obtenien part dels seus guanys a partir de les rendes feudals, de manera que quedava vinculada l'extracció de la renda feudal al consum de la població de la vila reial.³⁰

Els ingressos de la companyia provenien de la venda de carn, dels menuts, de la llana, del greix, i de les moques dels porcs. A l'espera d'un estudi més aprofundit sobre la formació de la companyia³¹ podem afirmar que el volum d'ingressos era prou elevat. El 1661 s'ingressaren unes 10.000 lliures i el 1662 unes 7.203 lliures de les quals, en acabar el període de l'arrendament, encara no s'havien cobrat 557; volum de diners que quasi doblava els ingressos ordinaris de la mateixa Universitat vilatana per aquests anys.

Ingressos en lliures de la companyia que assegurava les carns a Vilafranca. Any 1661*

Carn de moltó	5.532 ll.	Menuts de moltó	250 ll.
Carn d'ovella i anyell	1.577 ll.	Menuts d'ovella i anyell	57 ll.
Carn del canastró	70 ll.	Llana	161 ll.
		Pells	503 ll.
		Greix	392 ll.
Carn de porc	225 ll.	Moques	225 ll.
		Menuts de porc	8 ll.
		Sagins	5 ll.
Total de carn	7.404 ll.	Total	1.401 ll.

* No s'han inclòs els sous i els diners. No s'han inclòs tampoc les carns i menuts de tots els animals venuts a Sirges, que sumen 1137 ll.

30. AHCVP Notarial Josep Martí 239/1 f. 268.

31. No he pogut trobar l'acta notarial relativa a la seva constitució.

El desglossament dels ingressos ens permet observar que el negoci principal es feia, evidentment, amb la venda de la carn, però no s'ha de menysprear el valor dels menuts, llana, pell i greixos que representa el 16% de tots els ingressos. Si bé la companyia no assegurava el proveïment de cabres ni cabrons, també s'observa ara, com es podia fer el 1589, el predomini de la carn ovina sobre la porcina, que només representa un 3% del valor de tota la carn venuda.³²

La companyia resultà un negoci prou rendible perquè els anys 1663-65 amplià el nombre de socis, i hi entraren Josep Martí, notari, Josep Nin, jurista, i Josep Pintor, tots ells amb vinculacions al govern municipal durant el darrer terç del segle XVII.³³ Això ens referma la necessitat d'estudiar les activitats privades dels homes públics del municipi català de l'Antic Règim i observar-ne, en un marc tan reduït com Vilafranca, les seves vinculacions. Tal com diu el pagès prioratí del segle XVIII referint-se a les malvestats dels ramats: «com los que tenen los cabals del bestiar són per lo regular los més richs y de contínuo són regidors y Batlles, no fa més lo pobre que jamegar y aver de sufrir y callar ab sobradíssima de raó».³⁴

5. Els conflictes

La venda i el proveïment de la carn constituïen una activitat que movia força diners i que es basava en una complicada xarxa d'arrendataris, receptors d'impostos, tallers, pastors, mostassafs, etc. S'havia de filar molt prim si no es volia que en qualsevol punt d'aquesta cadena aparegués el conflicte, conflicte que podia ser ocasionat, també, per aquells que no arribaven a poder comprar la carn i que volien gaudir d'un aliment bàsic. Tanmateix, el fet que la venda i el proveïment de carn fossin un monopoli municipal ocasionà a Vilafranca, com en altres poblacions catalanes en aquesta època, enfrontaments amb l'Església, que, emparant-se en els seus privilegis, intentà trencar aquell monopoli. Sense pretendre ser exhaustius donarem diferents exemples d'aquests conflictes.

Un dels conflictes dels quals hem trobat referències era el motivat pel cobrament dels impostos sobre la carn. El problema no venia tant per la resistència fiscal de la qual no tenim referència, sinó pel reconeixement de les persones que l'havien de cobrar. Així, el 1661, Comes i Morató, els carnissers que tallaven la carn a sou de la companyia asseguradora, rebien un manament del batlle per tal que «sots pena de

32. Sembla confirmar-se les impressions de Prim BERTRAN (1986), p. 106: «Del porc cal advertir que si bé se'l relaciona amb l'alimentació dels més pobres i se'l generalitza arreu al nostre país, és molt menys consumit del que hom pensa i creu».

33. Josep Pintor fou sotsbatlle entre 1653-56 i 1647-59, batlle entre 1660-62, i jurat segon el 1663 i 1672. Josep Martí fou jurat segon el 1670 i 1673, i jurat en cap el 1685 i 1689.

34. Isabel JUNCOSA, (1998), p. 139.

vint-i-cinc lliures no coneguin a altra persona, sinó a Diego Miret per exigir la impositió dels 10 diners per lliura». ³⁵ Els tallers al·legaren que «no coneixen a altra persona sinó a dits jurats» per tal d'entregar els diners de l'impost, si bé per altres referències sabem que el 1661 el valor de l'impost era donat al caixer de la companyia que assegurava el proveïment de la vila. Hi havia, doncs, un conflicte entre l'arrendador de l'impost i l'arrendador de la «seguretat» per tal de controlar la recepció de l'impost.

L'arrendament de la «seguretat» era també un bon motiu perquè els grups de poder vilatans s'enfrontessin entre ells o amb les institucions. El 1608 «Pau Vilar, Sebastià Vilar, Joan Soler, blanquer, Antoni Milà, ferrer, Francesc Pallarès i Joan Belvey, coadhunat y ajuntats ab altres de la present vila ab ànimo de injuriar y agraviar los magnífichs jurats, estant aquells jurats ab sas gramalles y ynsignies consolars, per causas de l'arrendament de les carns de dita vila dins la casa de dita vila. Ab alta veu (digueren) muchas injuriosas paraulas molt desacatadas contra dits jurats dient que los dits jurats «eran uns grans traydors y havian feta molt gran ruindat y trayció en lo arrendament de dites carns», cridant també ab alta veu: «ha hont és lo Consell, per què no s. alsa y se amotina contra dits jurats?» ³⁶ L'avalot podia haver agafat grans proporcions però l'apaivagà la intervenció del veguer i el fet que «los magnífichs jurats se retrogueren en las instancias de la casa de la vila».

El motiu de l'avalot no queda prou clar. Francesc Rovira, paraire, declarà que un dels amotinats anava cridant que «en lo arrendar havien fet gran vellaceria, y que ells [els jurats] hy tenien part ab las Carniseries». Un altre testimoni assenyalà que «los dits arrendaments no foren portats ab la forma y manera que devien», perquè havien concedit l'arrendament per un diner més per lliura del que oferien els avalotats, i «havien lliurat los dits pilars tant prest». En canvi altres testimonis assenyalen que el procés d'arrendament fou correcte i que l'encantament dels arrendaments durà quasi mitja hora. Al darrere del conflicte sembla amagar-se la decepció dels arrendataris de la «seguretat» de l'any anterior, que havien perdut la possibilitat de reiterar el negoci.

Quelcom similar succeí el 1679, quan l'oferta feta per Josep Casanoves, burgès, no fou acceptada en els tràmits previs a l'encant públic perquè el notari del Consell li comunicà que hi havia millors ofertes per tallar la carn. Aquesta informació resultà un engany i, un cop retirat Josep Casanoves de l'encant, l'arrendament fou atorgat a un preu més alt que el que ell havia ofert. ³⁷

Tant un com altre cas són bons exemples de fins a quin punt el negoci de l'arrendament de la «seguretat» era profitós, així com de la importància que podia tenir per a un aspirant a arrendador el fet de disposar de lligams dins de l'aparell municipal.

35. AHCVP Judicial Doc. Vària Caixa VII.

36. AHCVP Judicial P. xvii XI-21.

37. AHCVP Judicial P. xvii- 60.

Devia ser també habitual que rodamons, pagesos pobres, bandits locals i altres que no podien accedir a un cert nivell de vida fessin servir la violència per aconseguir la carn. Així ho feren els anònims lladres que el 1692 i 1693 entraren a la Carnisseria i forçaren les portes dels armaris on es guardaven bé les eines, bé les cuixes de moltó que no s'havien pogut vendre el dia anterior, amb la finalitat de robar.³⁸ El 1628 fou un famós bandoler local, Joan Fabrer, conegut per La Mandra, que amb claus falses s'emportava un moltó sencer.³⁹ D'altres, potser menys sofisticats, ja robaven directament dels corrals que, dins la vila, guardaven els animals en els dies previs al sacrifici. Aquest fou el cas ocorregut el 1610, si bé l'actuació de membres de la Unió frustrà ràpidament el robatori.⁴⁰

Més complex i llarg va ser el conflicte que enfrontà des de 1687 la Universitat i la Comunitat de Preveres per al manteniment del monopoli sobre la venda de carns a Vilafranca.⁴¹

A les vuit del matí del 5 d'octubre de 1687 els quatre jurats i tots els membres del Consell, «ab companyia de moltes altres persones de la mateixa vila», espatllaren la Carnisseria que la Comunitat de Preveres havia «novament posada» en la casa del reverent Rafael Damià Pasqual, i en confiscaren un cavall i uns cistells plens de carn. L'acció responia a una decisió presa el dia abans pel Consell de la Universitat i es concretà en la destrucció a cops de destrals del piló, els armaris, els pesos i les balances. No contents amb això, l'acció continuà en els dies següents «fins arribar a tapar ab pedra y cals una finestra de la botiga de dita casa, la qual finestra havia oberta dita reverent Comunitat per a vendre y distribuir-ne per ella la carn de dita reverent Comunitat».

Què portà la Comunitat de Preveres a posar una carnisseria per al consum de carn dels preveres? Tot sembla indicar que la Carnisseria, oberta un mes abans en altres locals, s'instal·là a causa dels alts preus que la carn tenia a la Carnisseria pública de Vilafranca; gairebé un sou per lliura més cara que en qualsevol altra vila o poble dels voltants. De fet, els preveres ja feia temps que compraven carn fora de la vila, però mai l'havien tallat públicament. Fou la pressió de la Universitat, que arribà a negar la venda de carn als preveres a la Carnisseria pública, la que els portà a obrir la seva pròpia carnisseria, així com el fet de trobar «moltes persones que los asseguraria y donaria carn de moltó a dita rahó de quatre sous la lliura» i per tant més barat que a la Carnisseria pública.

Els arguments de la Vila també eren prou clars. Ja feia tres anys que havien de

38. AHCVP Judicial P. xvii-113-3; 114-5.

39. AHCVP Judicial P. xvii-41-34.

40. AHCVP Judicial P. xvii15-41.

41. Per analitzar aquest conflicte vegeu *Llibre Verd*, pàg. 877-887; AHCVP Judicial p. xvii 109 i AHCVP Judicial Doc. Vària Caixa vii i xvi.

suportar que els preveres entressin bestiar a la vila; en alguna ocasió, com el 26 de maig de 1686, els jurats confiscaren cabassos i cistells plens de carn dels preveres perquè consideraren que els eclesiàstics n'havien entrat més de la necessària per al seu consum. Sembla que des del 1687 els eclesiàstics acostumaven a vendre el *reliquio*, la carn que sobrava, entre els laics de la vila, la qual cosa suposava una competència il·legal amb la Carnisseria pública i un frau fiscal, perquè aquestes carns, com que no estaven gravades amb impostos indirectes, resultaven molt més barates. D'altra banda, els vilatans havien de vendre la carn als preveres a la Carnisseria pública «sens pagar lo dit dret o imposició que dita vila tenia impossat sobre les carns». L'establiment el 1687 de la Carnisseria dels preveres «ab taula, piló, balanças y carnicer» portà els dirigents municipals a presentar, el 8 d'octubre, una queixa al batlle perquè prohibís a la Comunitat tallar i vendre la carn públicament. Així doncs, la destrucció de la Carnisseria no era una acció violenta poc premeditada, sinó la conclusió lògica de la defensa d'uns drets i l'exercici de la sobirania de la institució municipal.

El conflicte no havia fet més que començar. La Vila fou citada per la cort eclesiàstica del bisbe de Barcelona i comminada, sots pena d'excomunicació, a anul·lar la decisió presa pel Consell de la Vila i a tornar a edificar la carnisseria destruïda; aquesta comminació era justificada ja que la cort eclesiàstica entenia que els fets havien estat un atac a les immunitats eclesiàstiques. La Universitat contraatacà reclamant a la Reial Audiència que negués la jurisdicció eclesiàstica en aquest cas i que considerés la citació de la cort eclesiàstica com a inexistent i sense cap efecte legal. Tanmateix demanaven que l'alt tribunal negués el dret que deien tenir els preveres de pasturar els bestiar en terres de la vila i, alhora, que reconegués el dret de la Universitat a espatllar la Carnisseria dels preveres.

La Comunitat presentà el 1689 una al·legació jurídica de 129 punts feta pels juristes i preveres Josep Defeu i Gabriel Escardó on s'expressà des d'una posició de força la seva postura.

A banda d'argumentar per què la cort secular no podia entendre en el cas, justificava el dret que tenien els preveres de tenir carnisseria «per son sustento y de sos famílies» a partir d'exemples concrets de lluites entre comunitats eclesiàstiques i municipis.⁴² La Comunitat al·legava, a més, tenir dret a pasturar el seu bestiar en les herbes de la vila, a vendre «lo reliquo» a qualsevol persona i a proveir-se a la Carnisseria pública de la vila sense pagar impostos. Si bé observava el caràcter privat de la seva Carnisseria, al·legava, fins i tot, tenir el dret a disposar d'un establiment

42. Així el Capítol de Lleida el 1577, el capítol de Girona el 1608 o la Comunitat de l'Església de Figueres el 1663. S'al·legava a més que també tenien carnisseries pròpies els inquisidors de Barcelona, el Capítol de la Santa Anna, el convent de Sant Joan i els frares de Santes Creus, tots ells de Barcelona. També les comunitats de preveres de Cervera, Calaf i Castelló d'Empúries.

públic per vendre a tothom, si bé això fóra «una indecència pel seu estat». El dret a tenir carnisseria pròpia l'estenien a d'altres monopolis municipals; així, deien tenir dret a fleca, molí, taverna, tenda de vi, d'oli i de peix.

El 18 de gener de 1689 la Reial Audiència dictaminà a favor que fos la cort eclesiàstica la que entengués en el conflicte. Davant d'això, el síndic de Vilafranca recorregué a l'arquebisbe de Tarragona perquè anul·lés l'excomunicació, la qual cosa féu. El problema, però, encara no estava resolt, perquè, si bé l'excomunicació s'havia suspès, s'iniciava un judici sobre els fets i sobre el dret dels preveres que s'augurava llarg i costós. Per evitar mals majors i despeses innecessàries s'arribà a una concòrdia signada el 9 de març de 1689.

Per aquesta concòrdia la Universitat reconeixia el dret dels preveres «y demás personas que servexen en dita parroquial iglesia» a tenir carnisseria i a vendre «lo reliquo». A més la Universitat declarà nul·les les deliberacions sobre la destrucció de la Carnisseria i es comprometé a refer els danys ocasionats. Es regulà també el dret que tenia la Comunitat de Preveres a matar bestiar: «dos moltons negres, dits tarragonins per quiscún dia. No podent en ningún dia accidir lo número de dos moltons per quiscún dia». En cas contrari la Universitat tindria dret «a fer aprentió del que se trobarà de més de dits dos moltons».

Tanmateix es reconeixia el dret de la Comunitat de Preveres de Vilafranca a tenir un ramat de 130 caps dins del terme, que podria pasturar pels mateixos llocs que ho feia el bestiar de la vila. Els animals dels preveres, però, haurien d'anar marcats amb «lo senyal o armas que usa dita reverent Comunitat, que són dos ulls». La Universitat sempre podria impedir la pastura del bestiar no marcat, o del que excedís aquell nombre. La Comunitat obtenia també el dret a posseir un corral a l'interior de la vila.

La Universitat, per la seva banda, es comprometé a vendre a tots els preveres carn de la que es tallava a la Carnisseria pública a sis diners menys per lliura del preu de la carn que es vengués a Barcelona. Es regulava, també, el preu que havien de pagar per la carn «aquells que no seran preveres, ni ordenats in sacris, y estaran o faran sa habitació ab dits preveres, ses pares o altres». En cas d'observar correctament les clàusules sobre preus, lliure venda, i indemnització pels danys, la Comunitat de Preveres «se abtindrà del ús y dret de tenir carnisseria y de fer depéxer y pasturar lo dit son bestiar per las herbas y terras de dit terme». En cas contrari, fent servir el dret que es reconeix en la concòrdia, la Comunitat de Preveres podria obrir carnisseria pròpia.

Malgrat la concòrdia els conflictes entre les dues institucions es mantingueren els anys següents. El 1693 la Comunitat acusava els jurats d'haver donat ordre per no vendre més que mitja lliura de carn exempta d'impostos per dia i prevere, encara que aquest tingués família per mantenir. A més, els feien pagar la carn un sou per lliura més cara que als frares dels convents de la vila. La Universitat respongué cínicament «que son ànimo no és ni és estat nunca gravar ni pasturar la immunitat de

que gosen los eclesiàstichs si, emperò, procurar *aumentar* aquella fins a son lligítim estat». Ja més seriosament la Universitat argumentava la seva actuació d'acord amb els abusos continuats que feien els preveres en la compra de carn lliure d'impostos. «Y és que alguns abúsan valent-se de franquesas, y per consegüent menos costa lo jornal. Altres, a títol de parents tenen gent en sa casa com si fos un hostel... Altres que han tingut en sa casa molt temps gent, thenint son lucro de factoria. Altres que ab ex títol conrresan terras y otras cosas de los parents, qui difuncts qui no. Altres qui procuran a sos majors fer-los donacions per abusar de dita immunitat... Altres que les criades y majordoms ne abusen prenent carn de moltó per lo sustento del reverent que serveixen, y successivament, ab major quantitat, lo matex dia, en prenen de ovella. Y otras majordomas saber-se la han aportada a otras casas».⁴³

El 1699 següen les protestes i suposem que la concòrdia es trencà. El 1702 la Reial Audiència, a súplica de la Vila, instava la Comunitat a treure els seus ramats del terme de Vilafranca. Els preveres havien tornat a obrir carnisseria i el 1703 jurats i consellers s'asseien al davant i coaccionaven aquells que anaven a comprar-hi. Els mostassafs, per la seva part, volien entrar-hi per comprovar el bon pes de la carn venuda.

El conflicte superà el canvi de dinastia i el canvi de règim polític i institucional del país i del municipi, si bé en tenim alguna notícia fragmentàriament. El 1724 els regidors preguntaven a l'Audiència sobre la forma en què havia d'actuar el mostassaf per evitar frau a la Carnisseria dels preveres. Les darreres notícies que tenim del conflicte daten de 1730 i 1789, anys en què l'Audiència dictà dues sentències sobre problemes en la venda de carn entre el municipi i la Comunitat de Preveres.

En aquest article només s'ha pretès donar un seguit de pistes, sobre les quals considero necessari aprofundir per poder analitzar les formes del control municipal de la venda de carn, l'organització d'aquesta venda i els conflictes que se'n deriven. Com ja fa anys va indicar Jaume Vicens i Vives,⁴⁴ el coneixement de les institucions polítiques ha de ser complementat amb el coneixement dels homes que la controlaven i aquestes dues tasques s'han de fer encara a Vilafranca del Penedès.

43. Segons CARRERA i PUJAL (1947) f. 301, les discussions entre el municipi barcelonès i les institucions eclesiàstiques eren molt fortes el 1675. «Los Consejeros expusieron al virrey que en la carnicería de la Inquisición los excesos de venta al público eran mayores que nunca, y que los cometía igualmente la carnicería del Cabildo Catedralicio.» Vegeu també p. 302 i 311 sobre els abusos dels eclesiàstics en el consum del vi sense pagar impostos.

44. VICENS i VIVES, Jaume, *Estructura administrativa estatal en los siglos XVI y XVII*. Obra dispersa J.VV. t II, p. 359-377.

CONTROL MUNICIPAL DE LA VENDA DE LA CARN A VILAFRANCA S. XVI-XVII

